

ХОРЕОГРАФІЯ

УДК 793.31(477.82)

DOI 10.32461/2226-3209.1.2022.257493.

Цитування:

Цап'як М. Й. Українсько-чеські взаємовпливи у формуванні народного хореографічного мистецтва Волині. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 1. С. 106-110.

Tsapiak M. (2022). Ukrainian-czech influences in the formation of Volyn folk choreographic art. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 1, 106-110 [in Ukrainian].

Цап'як Микола Йосипович,
аспірант кафедри культурології
Волинського національного університету
ім. Лесі Українки,
викладач хореографічних дисциплін
Волинського фахового коледжу
культури і мистецтв імені І. Ф. Стравінського
Волинської обласної ради
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3645-201X>
PrimeVolden@gmail.com.

**УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ ВЗАЄМОВПЛИВИ У ФОРМУВАННІ
НАРОДНОГО ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА ВОЛИНИ**

Мета статті – виявити та проаналізувати українсько-чеські взаємовпливи у формуванні народного хореографічного мистецтва Волині. **Методологія.** Під час вивчення стилевих особливостей, образно-пластичних якостей танцювального мистецтва Волині використано метод компаративного аналізу. Оскільки на процес становлення народного танцю в регіоні суттєво вплинули різноманітні історичні події та культурне життя, доцільно було використовувати історико-культурний та контекстуальний методи дослідження. Для узагальнення та структурування фактів обрано аналітичний метод. **Наукова новизна.** Вперше охарактеризовано українсько-чеські взаємовпливи у формуванні народної хореографічного мистецтва Волині. **Висновки.** Проведений аналіз дозволяє констатувати наявність українсько-чеських взаємовпливів, що обумовили особливості формування народного танцю Волині. Зокрема, дослідження хореографічної стилістики волинської і поліської польки засвідчує наявність синтезу її елементів із традиційними, реліктовими проявами хореографічної культури регіону: весільними традиціями, місцевими іграми, древніми язичницькими святкуваннями тощо. Взаємовпливи відбувалися не лише на рівні лексичних трансформацій виконавської майстерності, а й у площині образно-тематичних ознак, обумовлюючи локальну своєрідність автентичних танців Волині.

Ключові слова: крос-культурні впливи, етнохореологія Волині, асиміляція, волинський народний танець, волинська полька, поліська полька.

Tsapiak Mykola, postgraduate student of the Department of Cultural Studies in Lesya Ukrainka Volyn National University, Teacher of choreographic disciplines in Volyn College of Culture and Arts Named after I. F. Stravinsky

Ukrainian-czech influences in the formation of Volyn folk choreographic art

The purpose of the article is to identify and analyze Ukrainian-Czech interactions in the formation of Volyn folk choreographic culture. **Methodology.** The method of comparative analysis was used during the study of stylistic features, and figurative and plastic qualities of Volyn's dance art. Since the process of formation of folk dance in the region was significantly influenced by various historical events and cultural life, it was advisable to use the historical-cultural and contextual method. The theoretical and analytical method was chosen to generalize and structure the facts. **Scientific novelty.** Ukrainian-Czech interactions in the formation of Volyn folk choreographic culture are characterized for the first time. **Conclusions.** The analysis allows us to state the presence of Ukrainian-Czech interactions, which led to the peculiarities of the formation of the folk choreographic culture of Volyn. In particular, the study of the choreographic stylistics of Volyn and Polissya polka testifies to the synthesis of its elements with traditional, relict manifestations of the region's choreographic culture: wedding traditions, local games, ancient pagan celebrations, etc. Interactions took place not only at the level of lexical transformations of performing skills but also in the plane of figurative and thematic features, determining the local originality of authentic Volyn dances.

Key words: cross-cultural influences, Volyn ethnochoreology, assimilation, Volyn folk dance, Volyn polka, Polissya polka.

Актуальність теми дослідження. Глобалізаційні процеси сприяють нівелюванню культурних особливостей ледь не в усіх країнах світу. Тому актуальним завданням сучасної культурної політики є збереження самобутності, яка є основою рівноправного міжкультурного діалогу, реалізації принципу «єдності в багатоманітності». Діалектична взаємодія двох суперечливих процесів – глобалізації та локалізації обумовлює зростання інтересу вітчизняних науковців до дослідження самобутних традицій народної культури й мистецтва та їх регіональних особливостей, що сформувалися на основі довготривалої міжкультурної взаємодії. В цьому контексті актуалізується проблематика формування локальної ідентичності та крос-культурних впливів у народному хореографічному мистецтві Волині.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Регіональний аспект у вивченні хореографічної культури України представлено у низці наукових праць: А. Тимчула [12], Н. Марусик [6], Л. Щур [17], М. Шютіва [16], К. Островської [8]. Основу частину наукових доробків, присвячених вивченню танцювальної культури Волині, складають роботи Л. Косаковської [5], В. Гордєєва [2], К. Кіндер [4], М. Цапяка [13; 14; 15], О. Помпи [11] та інших. Огляд наукових праць засвідчує, що ця проблематика викликає значний інтерес у вітчизняних науковців, однак, досі не розробленим аспектом залишається вивчення українсько-чеських взаємовпливів у формуванні українського народного хореографічного мистецтва.

Мета статті – виявити та проаналізувати українсько-чеські взаємовпливи у формуванні народного хореографічного мистецтва Волині.

Виклад основного матеріалу. Діалектична взаємодія двох суперечливих процесів – глобалізації та локалізації обумовлює зростання інтересу вітчизняних науковців до дослідження самобутних традицій народної культури й мистецтва та їх регіональних особливостей, що сформувалися на основі довготривалої міжкультурної взаємодії. К. Кіндер однією з перших описала жанрові різновиди та стилістичні особливості танцювального мистецтва Волині в науковій площині [4, 76]. Попередні наші статті були присвячені характеристиці фрагментальних аспектів українських, польських, білоруських взаємозв'язків на визначеній території [13; 14], а більш детальний аналіз єврейських впливів

здійснили при вивченні історії виникнення та поширенні танцю «Ойра» [15].

Для дослідження зони інтенсивної взаємодії різних культур у хореографічному мистецтві науковцями запропоновано термін «фронтир» – «пограниччя» [9, 21], де історичні, географічні, політичні та інші чинники спричиняють постійний взаємообмін культурно-мистецьким надбанням кожного з етносів, що проживають на окресленій території. Для вивчення виникнення репрезентативних феноменів цієї взаємодії нами використано термін «крос-культурна комунікація» [13, 158-159]. Природу нестабільності культурних кордонів дослідник С. Безклубенко пояснював «як цілком добровільним запозиченням, перейманням набутків іншої культури (передавання своїх культурних досягнень завжди шире: люди виявляють чи не найбільшу щедрість, саме коли йдеться про те, щоб “поділитися” з сусідами своїми піснями, танцями), так і насильницьким, гвалтівним актом насадження своєї культури іншим [1, 94]. Дослідження крос-культурної комунікації як явища на територіях пограниччя можна перекласти у площину географії, антропології, соціології, політології, культурології, мистецтвознавства і т.д., проте усі вони будуть взаємодоповнюючими, так само, як і причини їх виникнення.

Таким прикладом для дослідження виникнення репрезентативних феноменів крос-культурної комунікації у народній хореографічній культурі є популярність польки, танцю чеського походження, серед населення більшості регіонів України. Не тільки танець, але й музика до нього є причинами популярності на різних континентах. Спочатку назва «полька», посилаючись на польське походження, не викликала жодної плутанини. Лише коли виникла необхідність обґрунтувати назву у зв'язку з маніпуляціями щодо демонстрації політичних переконань та національної ідентичності, з'явилися суперечності. Вважалося, що назва виникла від патріотично налаштованої чеської інтелігенції, яка, використовуючи назву «полька», висловлювала свою симпатію до польських революційних рухів початку 1830-х років [18]. Не вдаючись до вивчення етимології слова, дослідниця дійшла до висновку, що не випадковою є і назва танцю саме жіночого роду. Йдеться про Амазонію (прототип амазонок у слов'янських міфах) – жінку-воїна, популярний символ європейської культури

протягом кількох століть, що став особливо актуальним у середині XIX століття для чеського суспільства.

Справді, перекази про жінку-воїна були широко відомі у переказах та легендах здавна. Коротка характеристика амазонок представлена у «Повісті минулих літ» у контексті визначення та характеристики ролі жінки у суспільстві різних народів [7, 22]. У «Матеріалах до дискусії про амазонок» доктор філологічних наук І. Денисюк зазначає, що «у різні часи амазонки, то змішуючись зі скіфами, то розходячись, займають різні території – не лише на південних берегах Чорного моря, а й на північних, а також на берегах Азовського. Їхні бойові загони воюють то з успіхом, то з поразкою у Римі. Частина їх іде на північний схід Європи» [3, 96]. Продовжуючи дослідження у тому ж напрямку, І. Денисюк знаходить свідчення перебування та формування військових загонів амазонок на території України, особливо на Волині – у Ратнівському та Камінь-Каширському районах. Так, у селі Тур Ратнівського району фольклорист записав пісню:

«Круз наше село Турецькоє
Перейшло войско дивоцькоє.
Котра дівка корогву несла,
То тим вона велика зросла.
А котра перепилочка,
То та виросла невеличка.
А которая барабан била,
Вона виросла, як калина.
Вона виросла, як калина,
Всеіке дивойке закрасила» [3, 97].

Приймаючи до уваги кожен з теорій виникнення танцю, територію нашої країни «чеська гостя» окупувала поступово. Припускаємо, що західні регіони познайомились з новою хореографічною модою дещо швидше центральних та східних частин країни, зважаючи на географічне положення та політично-державницькі позиції. З іншого боку, існує беззаперечний факт, що вже в 1840-х роках польку знали, і, скоріше за все, танцювали у Харкові. У листі до матері І. Срезневський, що в той час перебував у Празі, описав спосіб виконання цього «Празького вальсу»: Полька така ж, як і вальс, але набагато швидша..., положення рук інше, ніж у вальсі: джентльмен тримає долоні обох своїх рук під ліктями у дами, а її руки тримають партнера так, що вона торкається долонями до його ліктів...Іноді одну руку партнери тримають на талії. Танцювати потрібно дуже і дуже швидко» [18].

Образно-тематичні ознаки, специфічна хореографічна лексика цього дводольного танку чеського походження у поєднанні із автентичним мелосом волинського краю дали життя цілому ряду польок: полька-полісянка, полька-грайка, оваднівська, весільна, замостяна, коритненська, видричанка, білостоцька, волинська, черчениця, любешівська, шуруха, ойра, крутак, трясуха, скакуха та ін. Полька не лише здійснила величезний вплив на народну хореографію, а й сама істотно трансформувалась у контексті української танцювальної культури. Так, на теренах Волині популярна «поліська полька» виконується із високим підняттям на другу долю («раз-і-два-і» – муз. р. 2/4) вперед перед собою зігнутої ноги в коліні, причому, у верхній частині корпусу завжди присутнє легке коливання плечей (вверх+вниз). Це досягається за умови відсутності затисненої (перенапруженої) шиї та плечей. «Волинська полька» (полька з вихилясом) виконується із відкиданням зігнутої в коліні ноги на другу долю («раз-і-два-і» – муз. р. 2/4) трохи назад, вправо/вліво та п'яткою догори. Цей рух виконується з нахилом у корпусі вправо/вліво до опорної ноги у момент відкидання робочої ноги. Складність виконання «польки дрібоньки» (дрібної польки) полягає у швидкості та чіткості відтворення, у легкому присіданні на другу долю («раз-і-два-і» – муз. р. 2/4), та фіксації робочої ноги біля гомілки опорної збоку. Унікальність цієї польки проявляється під час виконання кожного кроку на всю ступню (пальці можуть бути злегка відірвані від підлоги), та витягнутими колінами.

Описані польки регіону та їх варіації можуть виконуватись в повороті, із додаванням нахилів (вперед, вправо/вліво через бік) та розворотів корпусу (вправо/вліво), синкопованих ударів ступнею, молоточків, вихилясів та інших рухів, що розкривають власну лейттему. Наприклад, «Полька з оком» – полька, особливістю якої було підморгування партнерці під час танцю. А от «польку-шуруху» [10, 59] танцювали, шуруючи підшвами по підлозі почергово у легкому присіданні на слабку долю («раз-і-два-і» – муз. р. 2/4): то правою, то лівою. Складність комбінування подібного роду елементів напряму залежала від майстерності народних виконавців та звичаїв, що побутують у тому чи іншому районі, місті, чи селі, де трансформація танцювальної лексики могла відбуватись під впливом культур кількох етносів.

Багато інших локальних танців приєднували до своєї назви польку, чи то завдячуючи упізнаваному та популярному музичному супроводу, чи то позначаючи, що танець виконується попарно. Одним із прикладів є «Полька-гарбуз», танець ігрового характеру: «питання-відмова», що побутує на Волині у с. Шепель Луцького району [10, 65]. Виразні засоби у лексиці, зокрема елементи пантоміми та гротеску, залишаються імпровізованими та залежать від індивідуальності солістів. Зміст експозиції та зав'язки у танці розкривається дуже енергійно: пари одна за одною рухаються простим бігом та утворюють півколо. На закінчення першої фігури усі хлопці припадають на ліве коліно, а дівчата сідають хлопцям на праве коліно, схрестивши руки перед собою. Так почергово змінюючи виконавців, продовжується танець (друга та третя фігури), що не обходиться без різного роду вигуків, що характеризували ставлення до вибору партнера чи партнерки: «Ні!», «Гарбуза!». Далі танцівники утворюють загальне коло та бігунцем, або ж простим бігом приводять його в рух, заповнюючи четверту та п'яту фігуру танцю. На початок п'ятої лунає вигук: «Пари справа!», що є сигналом для нового початку гри по закінченню визначеної фігури. «Коритненську польку», що походить із села Коритниця Локачинського району, теж вважаємо таким прикладом. Сюжет танцю задумано репрезентацією гри з опудалом, можливо у період святкування Івана Купала. У записах М. Полятикіна «парубок з опудалом на початок першого такту несподівано вискакує і лякає пару солістів, щодо нього наблизилась. Налякані виконавці простими кроками відбігають у центр. Хлопець з опудалом біжить за ними» [10, 65]. На цих словах роль соліста з опудалом закінчується: він просто стоїть в центрі танцювального майданчику до закінчення гри – доки учасники не покинуть місце дії, адже подальший опис його виконавської партії просто відсутній.

Висновки. Регіональна ідентичність культурно-мистецького життя народу стає предметом пошуку науковців останніх років. Доповнено характеристику крос-культурних впливів у формуванні народного хореографічного мистецтва Волині. Розглянуто історико-культурний аспект формування волинського народного танцю на прикладі аналізу процесу інтеграції польки. Зокрема, дослідження хореографічної стилістики волинської і поліської польки засвідчує наявність синтезу її елементів із

традиційними, реліктовими проявами хореографічної культури регіону: весільними традиціями, місцевими іграми, древніми язичницькими святкуваннями тощо. Взаємовпливи відбувалися не лише на рівні лексичних трансформацій виконавської майстерності, а й у площині образно-тематичних ознак, зберігаючи локальну своєрідність автентичних танців Волині. На конкретних прикладах прослідковано процес асиміляції польки із автентичним танцювальним мистецтвом Волині. В перспективі актуальним вважаємо дослідження українсько-польських взаємовпливів у народній хореографічній культурі Волині, що сприятиме поглибленню розуміння специфіки локальної ідентичності регіону.

Література

1. Безклубенко С. Мистецтво: терміни та поняття (Т. 1). Інститут культурології Національної академії мистецтв України. Київ, 2008. 239 с.
2. Гордєєв В. Український народний танець на Поліссі: регіональні особливості лексики. дис. ... канд. миств.: 26.00.01. Рівне, 2020.
3. Денисюк І. Матеріали до дискусії про амазонок. Міфологія і фольклор №1. Львів, 2008. С. 96-99.
4. Кіндер К. Жанрові різновиди та локальна специфіка народних танців Волині. Вісник КНУКіМ. Сер. Мистецтвознавство №26. Київ, 2012. С. 73-79.
5. Косаковська Л. Мистецька парадигма Василя Авраменка в контексті розвитку української культури ХХ ст. дис. ... канд. миств.: 26.00.01. Київ, 2009.
6. Марусик Н. І. Гуцульська хореографія як складова національних мистецько-культурних процесів кінця ХІХ–ХХІ століть. Дис. ... канд. миств.: 26.00.01. Івано-Франківськ, 2019.
7. Махновець Л. Літопис Руський. Київ, 1989. 590 с.
8. Островська К. В. Особливості розвитку народної хореографії Слобожанщини. Культура України. Випуск 50. Харків, 2015. С. 160-168.
9. Підлипський А. Географічні детермінанти формування народної хореографічної культури Тернопільщини. Танцювальні студії №4. Київ, 2021. С. 20-29.
10. Полятикін М. А. Народні танці Волині і Волинського Полісся. Луцьк: Волин. обл. друк., 2008. 102 с.
11. Помпа О. Внесок національних меншин у формування хореографічної культури Житомирського краю. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Мистецтвознавство №1. Тернопіль, 2012. С. 22-26.

12. Тимчула А. В. Народне хореографічне мистецтво українців Закарпаття другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Дис. ... канд. миств.: 26.00.01. Київ, 2021.

13. Цап'як М. Народне хореографічне мистецтво Волині у контексті крос-культурної комунікації. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Науковий збірник № 32. Рівне, 2019. С. 158-163.

14. Цап'як М. Хореографічне мистецтво як чинник кроскультурної комунікації (на матеріалах Волинського регіону). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки № 12 (396). Філософські науки. Луцьк, 2019. С. 59-63.

15. Цап'як Н. И. Кросс-культурные связи процессе развития и становления хореологии народного танца Волини на примере танца «ойра». Веснік БДУКМ № 1 (35). Минск, 2020. С. 128-134.

16. Шютів М. А. Регіональна народна хореографічна практика в контексті національної культури України. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Науковий збірник № 32. Рівне, 2019. С. 204-208.

17. Щур Л. Б. Народна хореографічна культура Західного Поділля: трансформація та збереження танцювальної традиції. Дис. ... канд. миств.: 26.00.01. Івано-Франківськ, 2021.

18. Stavělová D. The Polka as a Czech National Symbol. In Bakka, E., Buckland, T. J., Saarikoski, H., & von Bibra Wharton, A. (Eds.), *Waltzing Through Europe: Attitudes towards Couple Dances in the Long Nineteenth-Century*. 2020. Open Book Publishers. Retrieved from <http://books.openedition.org/obp/14782>.

References

1. Bezklubenko, S. (2008). Art: terms and concepts. Kyiv [in Ukrainian].

2. Gordeyev, V. (2020). Ukrainian folk dance in Polissya: regional features of vocabulary. Candidates's thesis. Ivano-Frankivsk: Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk [in Ukrainian].

3. Denysyuk, I. (2008). Materials for the discussion of the Amazons. *Mifologiya i folklora* №1 (pp. 96-99). Lviv [in Ukrainian].

4. Kinder, K. (2012). Genre varieties and local specifics of Volyn folk dances. *Visnyk KNUKiM. Ser. Mystectvoznavstvo* №26 (pp. 73-79). Kyiv [in Ukrainian].

5. Kosakovska, L. (2009). Artistic paradigm of V. K. Avramenko in the context of development of the Ukrainian culture of the 20th century. Candidates's thesis. Kyiv: State Academy of Managing Personnel Of Culture And Art [in Ukrainian].

6. Marusyk, N. I. (2019). Guzul choreography as a component of art-cultural processes the end of XIX-XXI centuries. Candidates's thesis. Ivano-Frankivsk: Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk [in Ukrainian].

7. Mahnovec, L. (1989). *Rus chronicle*. Kyiv [in Ukrainian].

8. Ostrovska, K. (2015). Features of the people's choreography of Slobozhanschina. *Kultura Ukrainy. Vypusk* 50 (pp. 160-168). Kharkiv [in Ukrainian].

9. Pidlypskiy, A. (2021). Geographical determinants of folk choreographic culture formation of Ternopil region. *Tancuvalni studii* №4 (pp. 20-29). Kyiv [in Ukrainian].

10. Polyatykin, M. A. (2008). Folk dances of Volyn and Volyn Polissya. Lutsk [in Ukrainian].

11. Pompa, O. (2012). The contributions of the national minorities in the formation of the choreographical culture of Zhytomyr region. *Naukovi zapysky Ternopilskoho nacionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatyuka. Ser. Mystectvoznavstvo* №1 (pp. 22-26). Ternopil [in Ukrainian].

12. Tymchula, A. V. (2021). Folk choreographic art of Ukrainians of Zakarpattia of the second half of the XX – the beginning of the XXI century. Candidates's thesis. Kyiv: Kyiv National University of Culture and Arts [in Ukrainian].

13. Tsapiak, M. (2019). Volyn folk choreographic art in the context of cross-cultural communication. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shlyahy rozvytku. Naukoviy zbirnyk* №32 (pp. 158-163). Rivne [in Ukrainian].

14. Tsapiak, M. (2019). Choreographic Art as a Factor of Cross-cultural Communication (on Materials of Volyn Region). *Naukovyi visnyk Shidnoyevropeiskoho nacionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky* №12 (396) (pp. 59-63). Filozofski nauki. Lutsk [in Ukrainian].

15. Tsapiak, M. (2020). Cross-cultural ties in the process of development and formation of Volyn folk dance choreology on the example of the oira dance. *Vesnik BDUKМ* №1 (35) (pp. 128-134). Minsk [in Russian].

16. Shyutiv, M. A. (2019). Regional folk choreographic practice in the context of the national cultures of Ukraine. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shlyahy rozvytku. Naukoviy zbirnyk* №32 (pp. 204-208). Rivne [in Ukrainian].

17. Shchur, L. B. (2021). Folk choreographic culture of Western Podillia: transformation and preservation of dance tradition. Candidates's thesis. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil [in Ukrainian].

18. Stavělová, D. (2020). The Polka as a Czech National Symbol. In Bakka, E., Buckland, T. J., Saarikoski, H., & von Bibra Wharton, A. (Eds.), *Waltzing Through Europe: Attitudes towards Couple Dances in the Long Nineteenth-Century*. Open Book Publishers. Retrieved from <http://books.openedition.org/obp/14782>. [in English]

*Стаття надійшла до редакції 27.12.2021
Отримано після доопрацювання 17.01.2022
Прийнято до друку 24.01.2022*